

SVĖDASŲ VARPAS

2023 m. rugpjūčio mėn.

ŠVENTINIS LEIDIMAS

Leidžiamas nuo 2016 liepos 1 d.

ŠEŠTĄ ŠIMTMETĮ SKAIČIUOJANT

Iš pirmo žvilgsnio tas skaičius 520 nėra toks jau įspūdingas. Bet kita vertus, pagalvokime, kiek gi kartų telpa jame? Kiek susisuko istorijos vingių „nuo - iki“? Smalsu? Turbūt visiems smalsu. Juk norėtume pažiūrėti, kada gi viskas prasidėjo, kaip, nuo ko? Kokie jie buvo, tie pirmieji naujakuriai, kurių kaulai seniai sudūlėjo smėlingoje žemėje? Ką galvojo pirmas artojas? Kokią melodiją švilpavo? O gal tai buvo karys? Gal pirklys? Nėra atsakymo į šituos klausimus, galime tik spėlioti.

Šis „Svėdasų varpo“ leidimas skirtas Svėdasų jubiliejiniais metams. Aišku, jame užfiksuota tik maža dalelytė to, kas vyko ir tebevyksta, nes

visko išdėstyti, išrašyti, išpasakoti neįmanoma. Tik žmogui duota galimybė kurti ir saugoti savo, savo krašto istoriją ir ja dalintis.

Saugokime, branginkime, puoselėkime savo gimtuosius Svėdasus. Kad didžiuotumės mes, didžiuotųsi mūsų vaikai, anūkai, proanūkiai. Mylėkime patys, ne tik žodžiais, nes niekas kitas, tik mes...

Susitikime šventėje. Pakvieskime artimuosius ir draugus. Pabūkime, pabendraukime, pasidžiaukime. Nė vienas nežinome, kiek kam skirta, nepamirškime, kad nėra geresnio laiko už esamą...

Alma Švelnienė
„Svėdasų Varpo“ redaktorė

Nuotraukos autorė Aušra Legaitė

NUO AMŽIAUS PRADŽIOS (TĘSINYS 2 PSL.)

Prieš 20 metų su Svėdasų vėliavos šventinimu, premjero Algirdo Mykolo Brazausko dovanomis, prof. Vytauto Landsbergio ir mero Dariaus Gudelio sveikinimais Svėdasai minėjo savo 500 metų jubiliejų. Nebesutiksime, deja, minėjimuose Tomo Vaisietos, Ferdinando Jakšio, fotomenininkų Onos Pajėdaitės, Vytauto Ylevičiaus, kanklių meistro Juozo Lašo, daugelio kitų.

Per 20 metų buvo daug įvykių, surinkau iš seniūnijų atsakaitų įdomesnius ir svarbesnius faktus:

- dabar net sunku patikėti, kad 2005 metais įrengtos viešo interneto prieigos Svėdasų bibliotekoje buvo ypač modernu ir svarbu,
- tais pačiais 2005 metais - atnaujintas Svėdasų miestelio gatvių apšvietimas, pakabinti 123 nauji šviestuvai,
- ambulatorijoje dirbo 13 darbuotojų, iš jų 2 gydytojos odontologės, 1 šeimos gydytoja ir 1 vidaus ligų gydytoja (aptarnavo 2300 gyventojų),
- 2006 03 30 Svėdasų J. Tumo – Vaižganto vidurinei mokyklai suteiktas gimnazijos statusas,
- 2006 metais kelių sankryžoje Anykščiai-Rokiškis-Utena-Kupiškis atidaryta nauja degalinė „Narjanta“,
- 2006 m. suremontuotos buvusios Anykščių vartotojų kooperatyvo valgyklos patalpos. Čia įsikūrė Danutės Kutkienės kavinė Pas Gedą“,
- 2006 m. sėkmingai dirbo UAB „Anykščių Vosinta“, kuriame darbavosi apie 41 seniūnijos gyventojas,
- 2006 m. Svėdasų seniūnijos gyventojai pageidauja, kad miestelyje būtų įrengta šarvojimo salė,
- 2006 m. registruota VšĮ „Svėdasų televizija“ veiklos nevykdo. Išleistas Svėdasų internetinis puslapis (sudarytojas Zenonas Navickas),
- 2009 m. seniūnijos teritorijoje yra du pašto filialai: Svėdasų ir Vaitkūnų,
- 2010 m. Svėdasų miestelyje – 895 gyventojai,
- 2012 m. Svėdasų miestelio diversifikacijai panaudota 949 tūkst. Lt (įgyvendinta Kultūros centro pastato rekonstrukcija ir aplinkos sutvarkymas),

NUO AMŽIAUS PRADŽIOS (TĘSINYS IŠ 1 PSL.)

- 2013 m. baigti Svėdasų miestelio vandentiekio ir kanalizacijos rekonstrukcijos darbai. Pilnai užbaigti Svėdasų miestelio valymo įrengimų statybos darbai. Bendra statybos darbų vertė – 4 milijonai 420 tūkstančių litų,
- 2018 metais miestelyje - 764 gyventojai. Tais pačiais metais, Lietuvos 100-mečio proga, suremontuota Bajorų km. koplytėlė, Moliakalnio kaime pastatytas kryžius.
- 2022 metais miestelyje atsirado bankomatas. Rudenį katilinėje įrengtas naujas katilas.
- 2023 metais Svėdasuose gyvena 687 gyventojai. Veikia biblioteka, gimnazija, Anykščių kultūros centro Svėdasų skyrius, ambulatorija, seniūnija.

Per pastaruosius 20 metų Anykščių rajono Tarybos nariais pabuvojo svėdasiškiai Donatas Tuska, Antanas Sirgėdas, Gediminas Kutka, Vytautas Datenis, Sonata Veršėlienė.

Miestelių gyvybės ženklai labiausiai priklauso nuo juose gyvenančių žmonių. Kiekvienas galime įnešti savo indėlį – idėjomis, darbais, patarimais, dainomis, šokiais, knygomis. Būkime, aukime, klestėkime, džiaukimės, kad Svėdasų vardo neužneštų istorijos dulkės...

Saulius Rasalas
Svėdasų seniūnijos seniūnas

Nuotraukos autorė Austra Legaitė

Nuotraukos autorė Austra Legaitė

IŠ SVĖDASŲ ISTORIJOS (TĘSINYS 3 PSL.)

„Poetingas tai kraštas, pilnas giliausios senovės atminimų...“ – rašė lietuvių literatūros klasikas, visuomenės veikėjas, „deimančiųjų“ ieškotojas kanauninkas Juozas Tumas-Vaižgantas. Tokiais ir kitokiais skambiais žodžiais jis atsiliepė apie savo gimtąjį Svėdasų kraštą – nuostabaus grožio, istorine praeitimi alsuojantį kampelį, darbščių, kūrybingų žmonių išgarsintą, išpuoselėtą vietovę...

Remiantis senais dokumentais, archeologų radiniais, galima teigti, kad kaip tik tai Svėdasų kraštu ėjo riba, skirianti baltų gentis – lietuvius ir sėlius. Kai kurie Svėdasų apylinkių vietovardžiai (pavyzdžiui, Malaišiai) rašytiniuose šaltiniuose minimi jau tryliktajame amžiuje. Na, o Svėdasų vardaspirmą kartą rašytiniuose dokumentuose paminėtas 1503 metų rugpjūčio 15 dieną, patvirtinant žemės nuosavybės teises bajorui M. Grinkevičiui Užpalių apylinkėje prie Svėdasų kelio.

Taigi, kol archyvuose dar niekam nepavyko užtikti kokių nors duomenų su kita – dar ankstesne Svėdasų vietovardžio paminėjimo data, akivaizdu, kad 2023-ųjų vasarą mūsų miesteliui „stuktelėjo“ iškilus jubiliejus – 520-asis gimtadienis.

Šiame straipsnyje nesinori smulkiai aprašinėti Svėdasų istorijos, juolab, kad labai daug vertingos informacijos ta tema galima surasti internete, 2012 metais veiklių svėdasiškių išleistoje enciklopedinio pobūdžio knygoje „Svėdasai. Praeitis ir dabartis“, kituose leidiniuose. Tačiau į Svėdasų krašto praeitį sugrįžkime pasitelkę pluoštelį skaičių ir faktų, kuriuos surado įvairiuose Lietuvos ir užsienio archyvuose bei to meto spaudoje, informaciniuose leidiniuose mūsų kraštiečių (kilęs iš Netikiškių kaimo) mokslininkas bibliografas, pedagogas profesorius, Anykščių rajono Garbės pilietis Osvaldas Janonis (1948-2020). Ypač turėtų būti įdomu besidomintiems krašto istorija tokie faktai, kad lietuviškame Svėdasų miestelyje carizmo laikais gyveno ir darbavosi daug žmonių rusiškais pavardėmis...

Svėdasų miestelis išaugo prie dvaro. Svėdasai ilgą laiką buvo karališkasis dvaras ir laikomas vienu svarbiausių Lietuvos didikų Radvilų valdų. Archyvuose išlikęs didikų Radvilų pakviesto matematiko, inžinieriaus ir kartografo Juozo Narūnavičiaus (Naronskio) 1645 metais sudarytas Svėdasų planas rodo, kad jau tuo metu miestelis buvo nemaža gyvenvietė, užstatyta pagal stačiakampį gotikinį planą, turėjusi iš centrinės aikštės išeinančias septynias gatves.

Remdamasis Kauno gubernijos ataskaitomis, prof. O. Janonis pateikia Svėdasų gyventojų skaičių nuo 1860 iki 1914 metų. Antai, 1860 metais čia gyveno 828 žmonės, 1895 m. – 850, 1897 m. nurodoma, kad iš viso būta 1423 gyventojai, iš jų 528 žydai. 1899m. gyveno 1515, 1902 m. – 1578, 1910 m. – 1622, 1914 m. – 1698 gyventojai. Lentelėje „Parapijiečių skaičius 1865 metais“ nurodoma, kad Svėdasuose jų buvo iš viso 7405, tarp jų vyrų – 3700. (Svėdasų parapiją tikinčiųjų skaičiumi tuomet lenkė tik Anykščių ir Kavarsko parapijos). 1869 metais Svėdasų parapijoje buvo 682 kiemai su 5849 gyventojais, o parapiją aptarnavo trys kunigai. Metams bėgant, keitėsi parapijiečių skaičius. Antai, 1873 m. jų būta 8023, 1878 m. – 9289, 1886 m. – 9495 ir t.t. Nuo 1574 m. Svėdasuose veikė katalikų parapijinė mokykla, kurioje vaikus mokė vietos kunigai.

IŠ SVĖDASŲ ISTORIJOS (PRATĖSTA IŠ 2 PSL.)

Vėliau ji buvo uždaryta ir atkurta 1777 metais. Tuo metu joje mokėsi 2 bajorų ir 4 miestelėnų vaikai. 1781 m. mokėsi 8, 1804 m. – 30, 1811 m. – 40, 1828 m. – 37 mokiniai. Po 1863 m. sukilimo parapijos mokykla buvo uždaryta, o vietoj jos darbą pradėjo rusiška pradžios mokykla. Joje įvairiu metu mokėsi nuo 40 iki 70 vaikų. Mokė daugiausia rusų tautybės mokytojai: Pavel Musnikov, Arsenij Izmailov, Anton Vysockij, Grigorij Charlompovič, Fiodor Krupič ir kt. Žinoma, lietuviškos spaudos draudimo laikais Svėdasuose veikė ir slapta lietuviška mokykla, kuri 1892 metais caro žandarų buvo susekta. 1907 metais miestelyje pradėjo veikti „Saulės“ draugijos trijų klasių pradinė mokykla, veikusi iki 1915 metų...

Istorijos vingiuose Svėdasus kelis kartus siaubė dideli gaisrai. Per 1835 metais įsiplieskusį gaisrą sudegė didesnioji dalis gyvenamųjų namų ir ūkinių pastatų. 1904 metų vasarą kilęs gaisras sunaikino beveik pusę miestelio trobesių ir didelę dalį sodų. Bet miestelis vis prisikeldavo iš pelenų, vėl statėsi, kūrėsi...

Svėdasų valsčiuje buvo išduota pasų: 1882-1883 m. – 26, 1885 m. – 52, 1886 m. – 35, 1887 m. – 45, 1888 m. – 56, 1889 m. – 56. Svėdasų valsčiuje 1883-1889 m. viršaičiu dirbo Antanas Budreika, o raštininkai buvo: Kasparas Palubinskas, Jevgenij Malevski, Aleksandr Pustovalov. Svėdasuose veikė Zemstų viršininkų IV apylinkės centras, kuriam dar priklausė ir Andrioniškio valsčius. 1903-1913 metais Svėdasuose darbavosi šeši Zemstų viršininkai: Vladimir Smirnov, Vasilij Vinogradov, Michail Sifrin, Konstantin Borščevskij, Semion Labko ir kiti, kartais jie buvo keičiami kas metai. Svėdasų miestiečių valdyboje (upravoje) nuo 1881 iki 1914 metų dirbo seniūnai Jochel Davidovič, Semion Kolpakov, Mykolas Bražiūnas, Tevel Kaplan, Berko Chirurg, Leiba-Mauša Epštein, Šmuel Šimanovič. Labai „spalvingas“ buvo ir Svėdasų urėdų sąrašas. Pasirodo, nuo 1885 m. iki 1914 m. nebuvo nei vieno lietuvių urėdo, čia „uoliai“ darbavosi vyrai rusiškais ir lenkiškais pavardėmis: Kondratovič, Skvorcov, Blogadarev, Artiomov, Frankovskij, Nemkov, Skurat, Prichodko ir kt.

Ir dar keletas įdomesnių faktų. 1911 metų duomenimis, Svėdasuose veikė 3 kepyklos, kuriose per parą buvo iškepama 13 pūdų duonos (3 pūdai baltos ir 10 pūdų juodos). 1890-1894 metais Svėdasus (kaip ir Anykščius, Kurklius, Andrioniškį, Troškūnus, Viešintas) aptarnavo pirma kaimo gydytojų apylinkė, kurios centras buvo Tujėnuose. Nuo 1895 metų antras kaimo gydytojų apylinkės centras jau yra ir Svėdasuose. Čia veikia felčerio priimamasis, dirba ir pribuvėja. Archyvinuose dokumentuose nurodoma, kad Svėdasuose 1888-1899 metais dirbo kaimo gydytojai Ustin Fronckevič, Ivan Bazilevič, Mark Riazanskij, Nikolaj Veingarten. 1903-1910 metais pribuvėjomis dirbo Olga Pavliučenko, Marija Medius.

1860 metais Svėdasuose buvo 64 kiemai su 828 gyventojais, po dešimtmečio čia buvo 153 mediniai ir 2 mūriniai pastatai. Kurį laiką gūdžiais carizmo laikais ir Svėdasų miestelis, ir daugelis kitų vietovių, vėliau priskirtų Svėdasų valsčiui, priklausė... Alotų valsčiui. O to valsčiaus centras buvo Kunigiškiuose (tame pačiame kaime, kur dabar jau 35 metus veikia Svėdasų krašto muziejus). Tai aiškiai matyti iš 1909-1912 metais sudaryto į vienkiemius išsikėlusių vietovių sąrašo. Antai, tais metais į vienkiemius išsikėlė po 64 Butėnų ir Daujočių gyventojus, 9 Miškinių, 13 Netikiškių, 49 Vaitkūnų kaimų gyventojai. Šios vietovės tuomet, kaip nurodoma sąrašė, priklausė būtent Alotų valsčiui...

Tai, ką pateikėme šiame rašinyje, tikrai menka dalelytė iš visų faktų ir skaičių, kuriuos galima surasti šviesios atminties mūsų kraštiečio prof. O. Janonio parengtuose labai vertinguose žinyuose, kurias mokslininkas pavadino „Anykščių krašto tyrėjo parankinėmis knygomis“. Eina metai, dešimtmečiai. Svėdasai ir svėdasiečiai rašo vis naujus kasdieninio gyvenimo puslapius, kuriems taip pat lemta ateityje tapti garbingos istorijos dalimi...

Vytautas Bagdonas,
Lietuvos žurnalistų sąjungos narys,
Svėdasų krašto (Vaižganto) muziejaus muziejininkas

Dešinėje - nuotraukos iš
Svėdasų krašto (Vaižganto)
muziejaus fondų

1. Svėdasų žemės ūkio kooperatyvo „Viltis“ pastatytas namas, kuriame Nepriklausomybės laikotarpiu veikė kooperatyvas ir parduotuvė
2. Svėdasai ne kartą degė, bet vis pakildavo iš pelenų...
3. Patriotiškai nusiteikę svėdasiečiai išėjo į demonstraciją, nešdami šūkius, skanduodami: „Mes be Vilniaus nenurimsim“!
4. Turgaus aikštė Svėdasuose, kur vykdavo plačiai garsėję turgūs (dabar Br. Buivydaitės aikštė)

Kai susitinka vasara su rudeniu...

Žolinių šventė ir Svėdasų 520-tas gimtadienis

Rugpjūčio 13 dieną

Rugpjūčio 14 dieną

Svėdasų Šv. arkangelo Mykolo bažnyčioje

10 val. Šv. Mišios

Po Šventų Mišių Svėdasų Šv. arkangelo Mykolo bažnyčioje prof. R. Ragauskienės paskaita „Kardinolas Jurgis Radvila (1556-1600): tarp giminės, valstybės ir bažnyčios“

Anyškėčių kultūros centro Svėdasų skyriaus mažojoje salėje

16:30 val. Gamtos tyrimų centro Mineralų muziejaus vadovės Birutės Poškienės fotografijų parodos „Žydinčių akmenų portretai“ pristatymas. Paroda organizuojama bendradarbiaujant AKC Svėdasų skyriui ir VšĮ Atvertos langinės.

Anyškėčių kultūros centro Svėdasų skyriaus kiemelyje

17 val. Naisių vasaros teatro koncertas

Koncerto metu vyks įvairūs sportiniai žaidimai vaikams „Vilniaus krepšinis“!

Svėdasų bibliotekoje

12 val. Istorinė valandėlė

„Miestelio istorijos Svėdasų krašto rašytojų akimis“, istorinės valandėlės vedėjas, žurnalistas Vytautas Bagdonas. Bibliotekos meno galerijoje paroda „Svėdasų krašto rašytojai ir jų kūryba“

Anyškėčių kultūros centro Svėdasų skyriaus didžiojoje salėje

19 val. Anyškėčių kultūros centro Svėdasų skyriaus mėgėjų teatro

„Iliuzija“ spektaklis, Kazio Sajos dviejų dalių komedija „Savaitgalio romanas (Palangos liūtas)“, rež. R. Lapienytė

20 val. Utenos kultūros centro Kuktiškių skyriaus mėgėjų teatro sutirštintų spalvų komedija

Edmundo Untulio „Namų areštas“, vad. L. Balčiūnienė

Rugpjūčio 15 dieną

Anyškėčių kultūros centro Svėdasų skyriaus kiemelyje

12 val. Šventinis koncertas

Koncerte pasirodys šventės šeimininkai - Anyškėčių kultūros centro Svėdasų skyriaus mišrus vokalinis ansamblis „Širdies melodija“,

vad. R. Lapienienė, svečiai - Anyškėčių kultūros centro Leliūnų skyriaus mišrus vokalinis ansamblis „Leliuna“,

Naujųjų Elmininkų kaimo bendruomenės vokalinis ansamblis „Elmė“, vad. I. Kuliavienė,

Anyškėčių kultūros centro Burbiškio skyriaus romansinis ansamblis „Pivonija“, vad. R. Raišelis,

Marijampolės kolegijos istorinio šokio grupė „Reverence“, vad. D. Misiukevičienė, vadybininkė V. Mickuvienė,

Anyškėčių kultūros centro istorinių šokių studija „Baltoji pavana“, vad. J. Ūselienė.

Šventinio koncerto metu veiks batutas ir vyks „Senieji žaidimai“!

Žaidimų vedėja Anyškėčių kultūros centro Kurklių skyriaus padalinio vadovė G. Steponienienė.

15 val. Mariaus Jampolskio koncertas

Šventės rėmėjai:

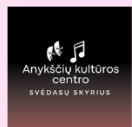

Lietuvos Respublikos
socialinės apsaugos
ir darbo ministerija

Daiva ir Virgilijus Budreikai
Asta ir Vytautas Dateniai
Grazina ir Algimantas Puoliai
Jurgita ir Vytautas Senvaičiai

Šventės partneriai:
Asociacija
„Svėdasų bendruomenė“
Svėdasų seniūnija

Šventės organizatorius:

Informaciniai rėmėjai:

